PRZEGLĄD GEOGRAFICZNY
2016, 88, 4, s. 511-531

Miasto podwójne jako forma osadnicza

The "double town" as a form of settlement

ROBERT SZMYTKIE
Instytut Geografii i Rozwoju Regionalnego, Uniwersytet Wrocławski
50-137 Wrocław, Plac Uniwersytecki 1; robert.szmytkie@uwr.edu.pl

Zarys treści. Głównym celem artykułu jest próba zdefiniowania pojęcia „miasto podwójne" jako formy osadniczej oraz uporządkowanie terminologii stosowanej w odniesieniu do tej grupy miast. Miasta podwójne, to jednostki powstałe w wyniku administracyjnego połączenia dwóch miast. W dosłownym rozumieniu są to miasta złożone z dwóch elementów składowych o miejskim rodowodzie. W szerszym ujęciu miasta podwójne mogą składać się z większej liczby elementów składowych, z których dwa powinny być jednostkami osadniczymi o miejskim rodowodzie. W artykule dokonano typologii miast podwójnych w nawiązaniu do okresu powstania formy (typologia historyczna), stopnia zintegrowania części składowych (typologia przestrzenna), charakteru formy przestrzennej, relacji występujących między osiedlami miasta oraz układu funkcjonalnego.

Słowa kluczowe: miasta podwójne, miasta-zlepieńce, zmiany administracyjne miast, Polska.

Wprowadzenie

G. Chabot stwierdził, że „*współczesne miasto przybiera tak różne postacie i ma tak niewyraźne granice, że nie można dać jednej, ogólnej definicji obejmującej wszystkie miasta*" (Kiełczewska-Zaleska, 1972, s. 109). Odnosi się to też do układu przestrzennego miasta, na który wpływa szereg często indywidualnych czynników, takich jak położenie miasta, warunki naturalne w jego otoczeniu, okres powstania miasta, pełnione funkcje czy procesy kształtujące przestrzeń miejską od momentu powstania miasta (Słodczyk, 2001). Różnorodność ta wyraża się w stwierdzeniu, że „*nie ma dwóch takich samych miast*" (np. Nawrot, 2011, s. 299).

Można zatem mówić o unikatowości miast, dlatego każde miasto należy traktować indywidualnie, co znacznie utrudnia wszelkie porównania i uogólnienia. Tworzenie modeli struktury przestrzennej miast dodatkowo komplikuje występowanie form nietypowych, które swym charakterem odbiegają od ogólnie

http://dx.doi.org/10.7163/PrzG.2016.4.5

przyjętych modeli pojęciowych miasta. Jednym z przejawów różnorodności form przestrzennych miast są „miasta-zlepieńce" (Szmytkie, 2008a, 2009), których złożoność przestrzenna niejako wyraża złożoność problemu różnorodności miast w ogóle. W gronie miast-zlepieńców można wyróżnić m.in. miasta podwójne, czyli powstałe w wyniku formalnego połączenia dwóch miast.

Miasto podwójne jako forma osadnicza nie jest zjawiskiem nowym czy typowym dla któregoś z okresów rozwoju miast. Pierwsze formy tego typu powstały już w średniowieczu, występowały również w kolejnych okresach historycznych (por. Krzysztofik i Szmytkie, 2011; Słoń, 2010; Krzysztofik, 2014). Są jednak formą unikatową, różniącą się od typowych miast, a ponadto efemeryczną (Szmytkie, 2008a, 2009) i chociażby z tego względu zasługują na uwagę. Co ciekawe jednak, zagadnienie miast podwójnych jest (i było) stosunkowo rzadko poruszane w badaniach geograficzno-osadniczych.

Głównym celem artykułu jest próba zdefiniowania pojęcia „miasto podwójne" jako formy osadniczej oraz uporządkowanie terminologii stosowanej w odniesieniu do tej grupy miast. Dodatkowo w artykule dokonano typologii miast podwójnych w nawiązaniu do okresu powstania formy (typologia historyczna), stopnia zintegrowania części składowych (typologia przestrzenna), charakteru formy przestrzennej, relacji występujących między osiedlami miasta oraz układu funkcjonalnego.

Pojęcie miast podwójnych w literaturze – próba uporządkowania terminologii

W literaturze przedmiotu wokół pojęcia „miasto podwójne" występuje pewien chaos terminologiczny, który wymaga uporządkowania w toku dalszych rozważań. Po pierwsze, termin „miasto podwójne" pojawia się w literaturze niezwykle rzadko i jest różnie rozumiany. Po drugie, miasta podwójne określane są różnymi terminami, które często stosuje się także do określenia innych form osadniczych.

Zagadnienie miast podwójnych (a szerzej również miast-zlepieńców) po raz pierwszy pojawia się w opracowaniu K. Dziewońskiego (1962), który jako przykład form wielokrotnie złożonych o małym zasięgu wyróżnił miasta bliźniacze (lub miasta zbliźnione). W jego opinii powstanie miast bliźniaczych jest najczęściej związane z istnieniem trudno przekraczalnej granicy (naturalnej lub sztucznej). Układ zbliźniony może też powstać w wyniku budowy na przedpolu istniejącego miasta dużego zakładu przemysłowego i związanego z nim nowego miasta. Przykładami miast bliźniaczych wg K. Dziewońskiego są: dwa miasta w Kraśniku (tzn. Kraśnik i Kraśnik Fabryczny), Rozwadów i Stalowa Wola, a także Lublin i Świdnik, które nigdy nie stanowiły jednego organizmu miejskiego.

Wychodząc od definicji Dziewońskiego, R. Szmytkie (2009) zastosował termin „miasto bliźniacze" (lub „miasto podwójne") do określenia jednego z typów

miast-zlepieńców. W tym ujęciu miasto podwójne – to miasto powstałe z administracyjnego połączenia dwóch jednostek osadniczych o miejskiej przeszłości, które mają podobną wielkość i rangę. Osiedla miasta przedzielone są zwykle trudną do przebycia granicą, co uniemożliwia ich całkowitą integrację (np. Krapkowice i Otmęt przedzielone Odrą). W opinii R. Szmytkie miasta bliźniacze mogą również składać się z osiedla wyspecjalizowanego (w którym zwykle zlokalizowany jest duży zakład przemysłowy) i zaplecza usługowo-mieszkaniowego położonego w jego sąsiedztwie (np. zespół Bogatynia-Turoszów, Jelcz-Laskowice). Na podstawie powyższych założeń M. Suszczewicz dokonał analizy miast podwójnych na obszarze Polski Zachodniej (2013) oraz w południowej Wielkopolsce (2015). R. Szmytkie (2013) stwierdził także, że cechy typowe dla miast podwójnych (w aspekcie przestrzennym, funkcjonalnym i społecznym) wykazuje zespół Świeradów-Czerniawa, mimo wiejskiego rodowodu Czerniawy.

Termin „miasto bliźniacze" stosowany jest także w typologii form zaglomerowanych do określenia dwuogniskowego skupienia miejskiego (Krzysztofik, 2006, 2014; Krzysztofik i Szmytkie, 2011). Nawiązuje to do angielskiego terminu *twin city* (co oznacza dosłownie miasto bliźniacze). W literaturze anglojęzycznej termin ten stosowany jest jednak również w odniesieniu do innych form przestrzennych miast lub relacji występujących między miastami:

– miast podwójnych *sensu stricto*, np. w *Encyklopedii Britannica* (www.britannica.com) francuskie miasto Charleville-Mézières powstałe w 1966 r. z połączenia miast: Charleville i Mézières określone jest jako *twin towns* (w tym samym opracowaniu tym samym terminem określane są również miasta położone blisko siebie, czyli formy zaglomerowane, np. Corowa i Wahgunyah w Australii, leżące na przeciwległych brzegach rzeki Murray czy zespół miejski Minneapolis-St. Paul tworzące obszar metropolitalny *Twin Cities*);
– dwóch miast tworzących jeden zespół miejski, dotyczy to zwłaszcza aglomeracji określanej jako Twin Cities Metropolitan Area w Minnesocie, czyli obszaru metropolitalnego, którego centrum stanowią miasta Minneapolis i St. Paul (por. np. Borchert, 1961; Galaskiewicz, 1997; Brezonik i Stadelmann, 2002; Yuan i inni, 2005);
– miast granicznych (np. Kearney i Knopp, 1995; Jańczak, 2011);
– miast partnerskich, czyli dwóch miast (położonych w różnych krajach), które podpisały ze sobą wzajemną umowę partnerską (np. Lundén, 2004; Zelinsky, 2010; Anishenko i Sergunin, 2012)[1].

Dwa ostatnie z przytoczonych powyżej określeń są najczęściej stosowane w literaturze polskojęzycznej do wyjaśnienia terminu „miasta bliźniacze" (m.in. Brzozowska, 1998; Hałas i Porawski, 2003; Nowak, 2008; Drobek i Dawidejt-Jastrzębska, 2011; Szalbot, 2011; Jańczak 2013), co wynika głównie z niezbyt trafnego dosłownego tłumaczenia z języka angielskiego. M. Szalbot

[1] Do określenia tej formy współpracy stosowane jest również określenie *sister cities* (por. m.in. Ramasamy i Cremer, 1998; Cremer i inni, 2001, Zelinsky, 2010).

(2011, s. 143), analizując literaturę dotyczącą zagadnienia miast przedzielonych granicą stwierdziła, że są one określane różnymi terminami, w tym jako dwumiasta, miasta graniczne, miasta bliźniacze czy miasta podwójne.

W tym znaczeniu termin miasto podwójne został użyty przez B. Kostrubca i J. Łobodę (2000, 2002), którzy opisali pary miast granicznych (Zgorzelec i Görlitz, Słubice i Frankfurt nad Odrą oraz Gubin i Guben) położonych na granicy polsko-niemieckiej. W opinii autorów integracja europejska i zmniejszanie się znaczenia granicy państwowej, dzielącej te miasta, może po pewnym czasie doprowadzić do ich ponownego połączenia (dzięki czemu mogłyby się stać faktycznie miastami podwójnymi).

Problem zaniku granicy państwowej i integracji dawnych miast granicznych w jeden organizm miejski poruszył W. Drobek (2005) na przykładzie Nowogrodu Bobrzańskiego. Miasto powstało w 1988 r. z połączenia dwóch miast zdegradowanych w 1945 r. (Nowogród i Krzystkowice). Miasta te położone są na przeciwległych brzegach rzeki Bóbr, stanowiącej niegdyś granicę między Śląskiem a Brandenburgią. J. Holzer (1980) poruszył z kolei problem funkcjonowania granicy rozbiorowej w świadomości i kulturze materialnej mieszkańców Golubia-Dobrzynia, miasta powstałego w 1951 r. po połączeniu Golubia i Dobrzynia nad Drwęcą. Co ciekawe, zarówno W. Drobek (2005), jak i J. Holzer (1980), w swych pracach nie używają żadnego terminu do określenia opisywanych miast.

Termin „miasto podwójne" (i „miasto wielokrotne") został także wykorzystany przez M. Słonia (2011) w monografii opisującej zjawisko lokacji nowych miast w sąsiedztwie miast już istniejących w średniowiecznej Europie. Miasta takie określane są zazwyczaj jako nowe (drugie lub kolejne) miasta. Opracowanie M. Słonia koncentruje się głównie na genezie średniowiecznych aglomeracji miejskich, a także na zjawisku dyfuzji modelu miasta podwójnego i wielokrotnego w Europie. W ostatnim rozdziale pracy omówiono jednak także procesy łączenia miast tworzących układy zaglomerowane oraz występowanie pozostałości dawnych podziałów w przestrzeni miasta.

Na określenie miast podwójnych stosowane były też inne terminy. W opracowaniu E. Jakubowicz i S. Cioka (2003), dotyczącym układów dwuośrodkowych, wymienione zostały m.in. układy bipolarne o skali lokalnej. Układ taki tworzą zwykle dwa małe miasta położone wzdłuż rzek, ciągów technologicznych lub pasm infrastruktury technicznej. Mały potencjał w ich przypadku jest rekompensowany bliskością obu miast. Czasami miasta te są położone tak blisko, że następuje ich połączenie w jeden organizm (jedno miasto). Jako przykład układów tego typu wskazane zostały: Bielsko-Biała, Golub-Dobrzyń, Jelcz-Laskowice i Kędzierzyn-Koźle. Na mapie prezentującej układy bipolarne różnej skali zaznaczone zostały także inne „miasta administracyjnie połączone" (czyli *de facto* miasta podwójne): Konstancin-Jeziorna, Ruciane-Nida, Krapkowice, Czechowice-Dziedzice i Czerwionka-Leszczyny. Formą układów

bipolarnych o skali lokalnej w opinii autorów opracowania są również miasta graniczne (miasta przedzielone granicą).

Powyższy przegląd literatury wskazuje na brak jednoznaczności w definiowaniu miast podwójnych i dużą dowolność w stosowaniu poszczególnych terminów. Dysonans pojęciowy wokół zagadnienia miast podwójnych można również dostrzec w innych językach, np. w niemieckim czy czeskim. Na obszarze Niemiec, w wyniku redukcji liczby jednostek podziału terytorialnego na szczeblu lokalnym, bardzo popularne stało się określenie *Städtefusion* (a w szerszym ujęciu również *Gemeindefusion*), czyli fuzji miast (lub gmin). Następstwem scalania miast są miasta podwójne określane terminem *Doppelzentrum* lub *Doppelstadt* (por. Knittler, 1971; König, 1992; Nolde, 2010). Termin ten jest jednak również stosowany do określenia dwuogniskowych zespołów miejskich, zwłaszcza w odniesieniu do średniowiecznego układu Berlin – Cölln (Ribbe i Schmädeke, 1994; Vahldiek, 2005) czy miast granicznych (Gude i inni, 2002, Geßler i Konieczny, 2004, Weiske i inni, 2008). Miasta przedzielone granicą określane są też terminem *Zwillingsstädte* (Schultz, 2004).

W języku czeskim miasta podwójne określane są jako *dvojměstí*. Termin ten dotyczy dwóch miast porównywalnej wielkości położonych blisko siebie, które zwykle pełnią zróżnicowane, wzajemnie uzupełniające się funkcje. Niekiedy mogą również tworzyć jeden organizm miejski (Suszczewicz, 2013), np. Brandýs nad Labem – Stará Boleslav (Jacura i inni, 2007, Kolářová, 2013), Sedlec-Prčice (*Rozvojová…*, 2011) i Frýdek-Místek (Beskidová, 2006). Termin *dvojměstí* stosowany jest ponadto w odniesieniu do dwuośrodkowych układów zaglomerowanych, np. dvojměstí Liberec – Jablonec nad Nisou (Žabková, 2010), a także miast podzielonych granicą, np. Cieszyn i Czeski Cieszyn (Matoušek, 2013).

Odnosząc się krytycznie do przytoczonego przeglądu, należy stwierdzić, że istotę omawianej formy osadniczej (organizmu miejskiego powstałego w wyniku formalnego połączenia dwóch miast) najlepiej oddaje termin „miasto podwójne". Stanowi on połączenie dwóch terminów: „miasto", czyli jednostka osadnicza posiadająca status miasta i „podwójny" – czyli złożony z dwóch jednakowych lub podobnych części (sjp.pwn.pl). Termin ten nie tylko zakłada miejski charakter formy osadniczej, ale też opisuje specyfikę formy przestrzennej, czyli organizmu złożonego z dwóch (podobnych) części. Terminem najbardziej zbliżonym w sensie znaczeniowym do „miasta podwójnego" jest termin „miasto bliźniacze", jednak odnosi się on raczej do form dwuogniskowych, składających się z dwóch jednakowych lub bardzo podobnych do siebie elementów i to niezależnie od ich relacji administracyjnych. Może więc opisywać zarówno miasta podwójne o bliźniaczej formie przestrzennej[2], jak i dwu-

[2] Odnosi się zatem tylko do pewnej grupy miast podwójnych (form bicentrycznych, pomijając formy monocentryczne).

ogniskowe formy zaglomerowane obejmujące dwa podobne do siebie miasta (co może również dotyczyć miast granicznych)[3].

Definicja miast podwójnych

Próbując zdefiniować miasta podwójne należy wyjść od definicji miast-zlepieńców, które są formą nadrzędną i których przykład stanowią miasta podwójne.

Miasta-zlepieńce to miasta o złożonych i mało spójnych strukturach przestrzennych, powstałe w wyniku administracyjnego połączenia sąsiednich miast lub przyłączenia do miasta kilku okolicznych miejscowości, które mimo upływu czasu zachowały swoją odrębność (Szmytkie, 2008a, 2009). Połączenie terminów „miasto" (jednostka osadnicza posiadająca status miasta) i „zlepieniec" (twór powstały z połączenia różnorodnych części) ma obrazować miasta będące faktycznie administracyjnym zlepkiem kilku, w dalszym ciągu odrębnych jednostek osadniczych. Termin zlepieniec stosowany jest w geologii i geografii fizycznej do określenia skał osadowych zbudowanych z okruchów skalnych scementowanych różnego rodzaju spoiwem. Definicja ta dobrze wyraża specyfikę miast-zlepieńców, złożonych z kilku miejscowości (elementy składowe) złączonych decyzją administracyjną (spoiwo).

Specyfika miast-zlepieńców wyraża się w kilku aspektach. Miasta te:
- powstały w wyniku administracyjnego połączenia kilku lub kilkunastu wcześniej odrębnych miejscowości;
- cechują się małą spójnością przestrzenną w sensie ciągłości zabudowy (niespójnym charakterem przestrzennym), a także zróżnicowaną zabudową i rozplanowaniem;
- składają się z luźno ze sobą związanych i wyraźnie wyodrębnionych jednostek osadniczych (miejscowości), a nie zintegrowanych osiedli (integralnych części miasta);
- zwykle nie mają wyraźnie ukształtowanego centrum bądź poszczególne części miasta mają własne centra, dlatego są ośrodkami policentrycznymi;
- odznaczają się dużym zróżnicowaniem funkcjonalnym osiedli miasta, których nie należy traktować jako dzielnic funkcjonalnych, co wynika z łączenia jednostek o różnych funkcjach i genezie;
- mają rozległy obszar (w stosunku do niezbyt dużej liczby ludności), w ramach którego znaczną powierzchnię zajmują przestrzenie niezabudowane, oddzielające poszczególne części miasta.

W nawiązaniu do powyższej definicji miasta podwójne, to miasta powstałe w wyniku administracyjnego połączenia dwóch miast. W dosłownym rozumieniu miasta podwójne – to miasta złożone z dwóch elementów składowych

[3] Bliźniaczy, czyli jednakowy, identyczny; ale też: złożony z dwóch jednakowych części (sjp.pwn.pl).

o miejskim rodowodzie. W szerszym ujęciu mogą one składać się z większej liczby elementów składowych, z których dwa powinny być jednostkami osadniczymi o miejskim rodowodzie. Czynnikiem determinującym charakter struktury przestrzennej miast podwójnych jest bowiem koegzystencja dwóch miast połączonych administracyjnie w jeden organizm miejski.

Procesom integracji/inkorporacji podlegały jednak nie tylko miasta, lecz także miasta zdegradowane (miejscowości pozbawione statusu miasta) czy jednostki *quasi*-miejskie, np. osiedla miejskie[4]. Zmianom formalno-prawnym (np. degradacji) mógł też podlegać status samego organizmu miejskiego, już po połączeniu. Z uwagi na status jednostek osadniczych w momencie połączenia (funkcje administracyjne) i obecny status powstałego w ten sposób organizmu miejskiego (typologia prawno-administracyjna) miasta podwójne można podzielić na sześć typów (por. Suszczewicz, 2013):

– miasta podwójne powstałe z połączenia dwóch miast, np. Nowa Ruda i Słupiec (Szmytkie, 2009), Czerwionka-Leszczyny czy Rawicz i Sarnowa;
– miasta podwójne powstałe z połączenia miasta i osiedla miejskiego, np. Krapkowice i Otmęt (Szmytkie, 2009) oraz Stargard i Kluczewo;
– miasta podwójne powstałe z połączenia miasta i miasta zdegradowanego, np. Kórnik i Bnin (Fogel, 2007), Bełchatów i Grocholice;
– miasta podwójne powstałe z połączenia dwóch miast zdegradowanych, np. Nowogród i Krzystkowice, które utworzyły miasto Nowogród Bobrzański (Drobek, 2005);
– miasta podwójne powstałe z połączenia dwóch osiedli miejskich, np. Kazimierz i Ostrowy Górnicze połączone w miasto Kazimierz Górniczy;
– zdegradowane miasta podwójne, np. Kopanica i Lampartopol oraz Nowe Miasto nad Wartą i Laskówka (Kantor-Pietraga i inni, 2015).

Powstanie miast podwójnych następuje w dwóch głównych etapach. W pierwszym dochodzi do powstania skupiska miast (dwuogniskowej formy zaglomerowanej), w drugim – do formalnego połączenia miast w jeden organizm miejski. Genezę miast podwójnych należy zatem rozpatrywać dwudzielnie: najpierw w nawiązaniu do czynników, które doprowadziły do powstania skupiska miast, a następnie w nawiązaniu do uwarunkowań samego połączenia, o czym może pośrednio świadczyć jego charakter (integracja lub inkorporacja)[5]. Interesujący jest także problem regresu miast podwójnych, który może następować w wyniku (Szmytkie, 2005b, 2009, 2014):

– integracji (ujednolicenia się struktury przestrzennej miasta);
– rozpadu (odzyskania samodzielności administracyjnej przez elementy składowe);

[4] Osiedla miejskie, z uwagi na swoje podobieństwo morfostrukturalne i posiadanie uprawnień typowych dla małych miast, często zaliczane były zbioru miejscowości o miejskim charakterze (por. Szmytkie, 2003).

[5] Integracja wskazuje na równość łączonych jednostek, a inkorporacja świadczy o dominacji jednej z jednostek nad drugą.

– utraty samodzielności administracyjnej w wyniku inkorporacji w granice innego miasta;
– degradacji (utraty miejskiego statusu przez organizm miejski);
– częściowego lub całkowitego zaniku (opustoszenia miasta lub jego części).

Historia tworzenia miast podwójnych

Powstawanie miast w bliskim sąsiedztwie innych miast jest typowym zjawiskiem w rozwoju sieci osadniczej. Pierwsze skupiska miast na ziemiach polskich zaczęły powstawać już w okresie średniowiecza, kiedy to w sąsiedztwie miasta istniejącego lokowano inne, które pełniło wobec niego funkcje uzupełniające lub było ośrodkiem konkurencyjnym – przykładem są tzw. „nowe miasta" (por. Krzysztofik, 2005, 2014, Słoń, 2010). Kolejne stulecia przyniosły wzrost liczby nowych zespołów miejskich. W epoce wczesnonowożytnej (XVI-XVIII w.) w sieci osadniczej nie tylko rozwijały się monocentryczne aglomeracje wokół większych miast, lecz także zespoły miejskie o charakterze konurbacji, w tym układy dwuośrodkowe (Krzysztofik, 2008, 2014). Proces ten nasilił się w XIX i XX w. wraz z pojawieniem się nowych czynników miastotwórczych. Przyczyniło się to do kreacji nowych ośrodków miejskich, które często powstawały w bliskim sąsiedztwie istniejących miast ze względu na dogodniejszą lokalizację, np. względem sieci komunikacyjnej lub złóż surowców naturalnych (Krzysztofik, 2014).

Skupiska miast nie są jednak zjawiskiem trwałym. Szybszy rozwój jednego z miast tworzących skupisko może prowadzić do degradacji sąsiada lub do integracji przestrzennej obu miejscowości, czego następstwem jest ich administracyjne połączenie w jeden ośrodek miejski (por. Krzysztofik, 2014). Początkowo inkorporacja miasta w granice innego była formalnym następstwem rozwoju przestrzennego jednego z miast tworzących skupisko, które z czasem wchłaniało sąsiada. Proces ten aż do końca XIX w. dotyczył w szczególności miast dużych, które wylewając się poza swoje granice wchłaniały kolejne miejscowości położone w swoim sąsiedztwie, a inkorporowane miejscowości w krótkim czasie stawały się integralnymi osiedlami miasta, do którego zostały wcielone (Krzysztofik i Szmytkie, 2011).

Procesy łączenia miast nasiliły się w okresie powojennym, a zwłaszcza w latach 1950-1977. W tym okresie samodzielność administracyjną utraciło kilkadziesiąt miast i osiedli, stając się częścią innych, zwykle większych miasta. Dotyczyło to przede wszystkim miast nowych, które miastami stawały się na kilka lat przed inkorporacją, ale również jednostek o długich tradycjach miejskich. Procesy inkorporacji w okresie powojennym dokonywane były wskutek odgórnych decyzji politycznych (Runge, 2005), motywowanych chęcią: ograniczenia kosztów administracyjnych, połączenia dużych zakładów przemysłowych z ich zapleczem usługowo-mieszkaniowym (jeśli zlokalizowane było w innej miejscowości) lub zwiększenia potencjału demograficznego powiększanego miasta. Czynnikiem inicjującym zmiany granic administracyjnych miast w okresie

powojennym były też reformy podziału terytorialnego kraju na szczeblu podstawowym, które powodowały konieczność dopasowania do nowych wymogów stawianych jednostkom podziału administracyjnego (Szmytkie, 2009).

W nawiązaniu do okresu, w którym doszło do połączenia miast w jeden organizm miejski (typologia historyczna), miasta podwójne – zlepieńce – można podzielić na:

a) średniowieczne, powstałe w okresie od XIII do XV w., np. w wyniku wcielenia Nowych Miast do Wrocławia (1327 r.) i Torunia (1454 r.);
b) wczesnonowożytne, powstałe w okresie od XVI do XVIII w., np. w wyniku wcielenia Mirowa do Pińczowa (1613 r.), Lampartopolu do Kopanicy (1655 r.), Sendomierza do Mińska Mazowieckiego (1695 r.);
c) industrialne, powstałe w okresie od XIX w. do 1945 r., np. w wyniku połączenia Prosperowa i Zawichostu (1820 r.), Starej Częstochowy i Częstochówki (1826 r.), Drohiczyna i Drohiczyna Ruskiego (1863 r.) czy Nowego i Starego Trzciela (1888 r.),
d) współczesne, powstałe po 1945 r., np. w wyniku połączenia Golubia i Dobrzynia nad Drwęcą (1951 r.), Bielska i Białej Krakowskiej (1951 r.), Szczakowej i Jaworzna (1956 r.), Krapkowic i Otmętu (1961 r.), Skolimowa-Konstancina i Jeziornej (1969 r.), Rozwadowa i Stalowej Woli (1973 r.), Nowej Rudy i Słupca (1973 r.), Kraśnika i Kraśnika Fabrycznego (1975 r.), Sochaczewa i Chodakowa (1977 r.) czy Nowogrodu Bobrzańskiego i Krzystkowic (1988 r.).

Miasta podwójne powstałe (złączone) w trzech pierwszych okresach, z uwagi na długi czas koegzystencji i bliskość obu ośrodków (zwykle dzieliła je odległość mniejsza niż 3 km), są *de facto* miastami zlepionymi, a nie miastami-zlepieńcami. W przypadku niektórych miast nastąpiła całkowita integracja obu części składowych, do tego stopnia, że doszło do zatarcia się jakichkolwiek śladów ich dawnej odrębności (czego przykładem są tzw. nowe miasta, Zawichost i Prosperów, Starachowice i Wierzbnik czy Bojanowo i Bogusławowo). Te jednostki powinny zatem być rozpatrywane jako miasta-zlepieńce wyłącznie na określonym etapie swojej historii.

Struktura przestrzenna miast podwójnych

Specyfika miast podwójnych wyraża się w ich strukturze przestrzennej, obejmującej w swych granicach administracyjnych dwie, niegdyś odrębne, jednostki osadnicze o miejskim lub *quasi*-miejskim rodowodzie połączone formalnie w jeden organizm miejski.

Dosłowna interpretacja terminu „miasto podwójne" nakazuje rozumieć te miasta jako organizmy dwuośrodkowe (tzn. składające się z dwóch jednostek osadniczych) powstałe w wyniku administracyjnego połączenia dwóch miast lub jednostek *quasi*-miejskich (miasta podwójne *sensu stricto*). W szerszym ujęciu miastami podwójnymi są wszystkie miasta-zlepieńce zawierające w swych grani-

cach administracyjnych dwa miasta (lub jednostki *quasi*-miejskie), niezależnie od tego, czy są one organizmami dwuośrodkowymi w aspekcie liczby jednostek osadniczych wchodzących w skład miasta (por. Szmytkie, 2009). W tym kontekście termin „miasto podwójne" odnosi się też do miast obejmujących dwie jednostki o miejskim rodowodzie i kilka dawnych miejscowości wiejskich (miasta podwójne *sensu largo*).

Na charakter formy osadniczej w przypadku miast podwójnych wpływa również układ hierarchiczny między jednostkami osadniczymi tworzącymi miasto, wynikający z ich rangi w systemie osadniczym, proporcji wielkościowych i wzajemnych relacji (Szmytkie, 2008a, 2009; Miszewska i Szmytkie, 2010; Krzysztofik i Szmytkie, 2011). W nawiązaniu do charakteru formy osadniczej miasta podwójne można podzielić na dwie grupy (tab. 1) (por. Krzysztofik i Szmytkie, 2011):

Tabela 1. Relacje wielkościowe między osiedlami wchodzącymi w skład miast podwójnych
Size relations between settlement units of double towns

Miasto / *Town*	Jednostki składowe *Settlement units*	Liczba ludności[1] *Population*	Stosunek wielkości *Size ratio*
Miasta o układzie bliźniaczym / *Double towns with a twin layout*			
Kórnik	Kórnik Bnin (z Prowentem)	4108 2535	1,6
Krapkowice	Krapkowice Otmęt	7874 8984	1,1
Kraśnik	Kraśnik Kraśnik Fabryczny	17850 18405	1,0
Nowa Ruda	Nowa Ruda (z Drogosławem) Słupiec	13671 10160	1,3
Nowogród Bobrzański	Nowogród Krzystkowice	2324 2792	1,2
Miasta o układzie satelickim / *Double towns with a satellite layout*			
Golub-Dobrzyń	Dobrzyń n. Drwęcą Golub	10722 1887	5,7
Łask	Łask Kolumna	12986 4376	3,0
Rawicz	Rawicz Sarnowa	19424 1759	11,0
Stargard	Stargard Kluczewo	62794 4105	15,3
Żary	Żary Kunice Żarskie	35234 3210	11,0

[1] Dane dotyczą lat 2011-2015.

Opracowanie własne / Author's own elaboration.

a) miasta o układzie bliźniaczym, składające się z dwóch miast o podobnej wielkości i randze, np. Nowogród i Krzystkowice, Nowa Ruda i Słupiec oraz Kraśnik i Kraśnik Fabryczny;
b) miasta o układzie satelickim, w których jedno jest wyraźnie większe od drugiego, np. Bełchatów i Grocholice, Sochaczew i Chodaków oraz Rawicz i Sarnowa.

Wydaje się ponadto, że typologia morfologiczna w przypadku miast podwójnych (jak również w przypadku pozostałych miast-zlepieńców) powinna uwzględniać istotę i złożoność fenomenu tej specyficznej grupy miast (por. Szmytkie, 2009; Krzysztofik i Szmytkie, 2011), co dotyczy w szczególności złożoności i różnorodności ich struktur przestrzennych, które nie sposób wyróżnić jednoznacznie przy użyciu typologii jednocechowej. W nawiązaniu do dwóch głównych czynników kształtujących charakter formy osadniczej (liczby elementów składowych oraz relacji między nimi) miasta podwójne można podzielić na cztery główne typy (ryc. 1, tab. 2).

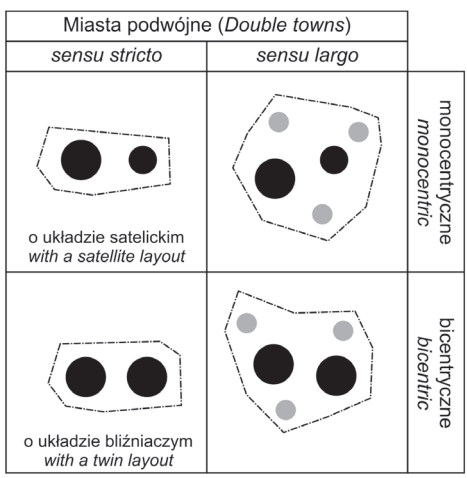

Ryc. 1. Typologia miast podwójnych według charakteru formy przestrzennej
A typology of double towns in line with the character of the spatial form
Opracowanie własne / Author's own elaboration.

Trwałość elementów składowych w strukturze przestrzennej miasta w dużym stopniu zależy od ich spójności przestrzennej, która w skrajnych przypadkach może doprowadzić do scalenia dawnych miejscowości i zatracenia przez nie cech świadczących o ich odrębności, czyli do zatarcia się lub zmiany charakteru nazwy miejscowości, zatarcia się jej granic czy zaniku poczucia odrębności społeczności lokalnej (Szmytkie, 2009). W zależności od stopnia zintegrowa-

Tabela 2. Przykłady miast podwójnych w nawiązaniu do charakteru formy przestrzennej
Examples of double towns according to the character of spatial form

<table>
<tr><th rowspan="2">Układy
Systems</th><th colspan="2">Miasta podwójne / *Double towns*</th></tr>
<tr><th>*sensu stricto*</th><th>*sensu largo*</th></tr>
<tr><td rowspan="2">Monocentryczne
Monocentric</td><td rowspan="2">Bełchatów – Grocholice
Golub-Dobrzyń
Łask – Kolumna
Rawicz – Sarnowa
Sochaczew – Chodaków
Stalowa Wola – Rozwadów
Zduńska Wola – Karsznice
Żary – Kunice Żarskie</td><td>Leszno – Zaborowo
Mielec – Rzochów
Myszków – Mrzygłód
Świnoujście – Warszów
Zawiercie – Kromołów</td></tr>
<tr><td rowspan="3">Bogatynia – Turoszów</td></tr>
<tr><td rowspan="3">Bicentryczne
Bicentric</td><td rowspan="2">Kórnik – Bnin
Krapkowice – Otmęt
Kraśnik – Kraśnik Fabryczny
Nowogród – Krzystkowice</td></tr>
<tr><td>Czerwionka-Leszczyny
Lędziny – Hołdunów
Łaziska Górne – Łaziska Średnie</td></tr>
<tr><td colspan="2">Nowa Ruda – Słupiec</td></tr>
</table>

Opracowanie własne / Author's own elaboration.

nia miejscowości składowych (typologia przestrzenna) miasta podwójne można podzielić na (por. Krzysztofik i Szmytkie, 2011):

a) zlepieńce silnie zintegrowane, między którymi występuje ciągłość zabudowy osiedleńczej, a granice między jednostkami są praktycznie zatarte, przez co przestały one funkcjonować jako odrębne miejscowości[6], np. Nowe Miasta – przy Rawiczu (ryc. 2), Toruniu, Wrocławiu oraz Bojanowo i Bogusławowo;
b) zlepieńce zintegrowane, między którymi zabudowa osiedleńcza jest częściowo rozerwana – np. Skarżysko-Kamienna, Starachowice-Wierzbnik – lub w przestrzeni których występuje mało znacząca bariera, uniemożliwiająca jednak ich całkowitą integrację przestrzenną, np. Leszno i Zaborowo, Bielsko-Biała;
c) zlepieńce słabo zintegrowane, między którymi występują wyraźne granice, a zabudowa osiedleńcza jest rozerwana na pewnym odcinku, np. Kraśnik i Kraśnik-Fabryczny, Sochaczew i Chodaków, Mielec i Rzochów;
d) zlepieńce o niespójnych strukturach przestrzennych, w przestrzeni których występują rozległe wolne przestrzenie oddzielające poszczególne części miasta – np. Rawicz i Sarnowa, Czerwionka-Leszczyny, Lędziny i Imielin – lub znaczące bariery naturalne uniemożliwiające integrację przestrzenną mia-

[6] Dlatego miasta te należy traktować jako podwójne w aspekcie historycznym.

sta – np. Świnoujście i Warszów, Krapkowice i Otmęt, Nowogród Bobrzański i Krzystkowice.

Zmianom może podlegać też hierarchia ośrodków tworzących miasto, czego dobrym przykładem jest przypadek zespołu Wierzbnik-Starachowice. W 1916 r. Wierzbnik odzyskał utracone w 1870 r. prawa miejskie, a od 1915 r. był siedzibą władz powiatu iłżeckiego. 1 kwietnia 1939 r. do miasta Wierzbnik włączono osiedle Starachowice Fabryczne, położone dotychczas na obszarze gmin Styków i Wąchock. W dniu 28 marca 1939 r. nazwę miasta zmieniono na Starachowice-Wierzbnik, a w 1949 r. ostatecznie na Starachowice (*Zmiany…,* 1985), co świadczy o przejęciu funkcji miejskich przez szybko rozwijające się Starachowice. Wierzbnik stanowi obecnie starówkę miasta Starachowice. Według R. Krzysztofika (2014, s. 202) przypadek zespołu miast Wierzbnik-Starachowice stanowi przykład translokacji miasta w wyniku regresu funkcji wyspecjalizowanych (dominująca rola przemysłu nad rzemiosłem).

Ryc. 2. Rawicz i Rawicz Nowe Miasto – zintegrowane (historyczne) miasto podwójne
S – Rynek Starego Miasta, N – Rynek Nowego Miasta
Rawicz and Rawicz Nowe Miasto – integrated (historic) double town
S – Rawicz Old Town, N – Rawicz New Town
Źródło: fragment mapy Messtichblatt 1:25 000, arkusz 4367 – Rawitsch, 1944.
Source: part of the Messtichblatt map at 1:25 000, sheet 4367 – Rawitsch, 1944

Struktura przestrzenno-funkcjonalna miast podwójnych

Funkcje miejscowości wchodzących w skład miast podwójnych można rozpatrywać w trzech podstawowych ujęciach:
– w kontekście ich typów funkcjonalnych;
– w kontekście ich rangi w systemie osadniczym;
– w kontekście relacji i powiązań funkcjonalnych między nimi.

Typologia funkcjonalna dzieli jednostki osadnicze według dominującego rodzaju lub sektora działalności (por. Suliborski, 2001) lub według specyfiki ich bazy ekonomicznej (na osiedla centralne lub wyspecjalizowane). Ranga miasta zwykle jest pochodną jego wielkości, wyrażonej liczbą ludności lub wynika z pełnionych funkcji egzogenicznych, tzn. centralności ośrodka (por. Maik, 1992, Sokołowski, 2006). Powiązania i relacje funkcjonalne pomiędzy jednostkami osadniczymi wynikają z nierównomiernego rozmieszczenia funkcji w przestrzeni, co kształtuje określone zachowania przestrzenne ludzi (np. w zakresie dojazdów do pracy). W kontekście analizy funkcjonalnej miast podwójnych, które swym charakterem przypominają zespoły osadnicze[7], zasadne wydaje się zatem powiązanie tych czynników przy użyciu typologii wielocechowej.

Nawiązując do powyższych założeń, w przypadku miast podwójnych można wyróżnić pięć typów układów funkcjonalnych, jakie tworzą miasta w momencie ich administracyjnego połączenia (tab. 3):
– miasta podwójne, których części składowe pełnią podobne funkcje i są dla siebie ośrodkami konkurencyjnymi (zazwyczaj są to ośrodki centralne o podobnej randze), np. Kórnik i Bnin, Nowogród i Krzystkowice (typ A);
– miasta podwójne, których składowe są ośrodkami wyspecjalizowanymi, co wynika z ich przynależności do określonego obszaru funkcjonalnego (zwykle okręgu przemysłowego), np. Nowa Ruda i Słupiec, Czerwionka i Leszczyny (typ B);
– miasta podwójne o zróżnicowanych funkcjach jednostek wchodzących w skład miasta, niezależnych od siebie w aspekcie funkcjonalnym, np. Krapkowice i Otmęt, Władysławowo i Jastrzębia Góra (typ C);
– miasta podwójne o zróżnicowanej randze obu elementów składowych, niezależnie od ich typów funkcjonalnych (większe zwykle pełni funkcje ośrodka powiatowego, mniejsze ośrodka gminnego), np. Rawicz i Sarnowa, Stargard i Kluczewo, Żary i Kunice Żarskie (typ D);
– miasta podwójne o charakterze interurbacji (Beaujeu-Garnier i Chabot, 1971, Krzysztofik, 2009), czyli zespołu osadniczego (por. Zagożdżon, 1966), którego elementy składowe pełnią odmienne i wzajemnie uzupełniające się funkcje

[7] W aspekcie funkcjonalnym miasto podwójne jest bowiem zespołem jednostek osadniczych o specyficznych funkcjach, powiązanych ze sobą wspólną granicą administracyjną.

(jedno z miast jest ośrodkiem centralnym, drugie wyspecjalizowanym), np. Kraśnik i Kraśnik Fabryczny, Sochaczew i Chodaków (typ E).

W przypadku miast podwójnych o charakterze interurbacji typowym zjawiskiem jest partycja funkcji w przestrzeni miasta, która przejawia się koncentracją określonych funkcji w poszczególnych jego częściach: działalności przemysłowych w osiedlu wyspecjalizowanym i działalności usługowych w osiedlu,

Tabela 3. Typy układów funkcjonalnych miast podwójnych w momencie ich powstania
Functional types of double towns in the time of the integration

Typ układu *Type*	Stosunek wielkości *Size ratio*	Miasto *Town*	Udział pracujących [%] *Structure of employment*			Typ funkcjonalny *Functional type*
			rolnictwo *agriculture*	przemysł *industry*	usługi *services*	
A	1,1	Nowogród	13,4	48,5	38,1	PU
		Krzystkowice	11,3	45,1	43,6	PU
B	2,2	Nowa Ruda	5,0	70,0	25,0	P
		Słupiec	8,8	76,2	15,0	P
B	1,2	Czerwionka	7,7	80,5	11,8	P
		Leszczyny	7,3	77,2	15,5	P
C	3,7	Władysławowo	4,5	72,1	23,4	P
		Jastrzębia Góra	22,5	45,3	32,2	PU
D	8,6	Żary	7,4	53,6	39,0	PU
		Kunice Żarskie	16,5	69,7	13,8	P
D	7,9	Rawicz	7,8	49,3	42,9	PU
		Sarnowa	24,0	49,5	26,5	PU
D	4,9	Sanok	14,9	51,0	34,1	PU
		Zagórz	26,4	39,9	33,7	X
E	1,1	Kraśnik	26,7	32,8	40,5	X
		Kraśnik Fabryczny	4,8	74,1	11,1	P
E	3,4	Sochaczew	8,0	47,1	44,9	PU
		Chodaków	8,6	73,5	17,9	P

Opracowanie własne na podstawie danych NSP 1970.
Author's own elaboration on the base on NSP 1970 data.

stanowiącym jego zaplecze usługowo-mieszkaniowe, jak np. ma to miejsce w przypadku zespołu osadniczego Bogatynia-Turoszów (ryc. 3) (Szmytkie, 2008c, 2009). W Bogatyni koncentrują się sekcje: G (handel), H (turystyka), J i K (usługi otoczenia biznesu), L (administracja), M (edukacja), N (ochrona zdrowia) i O (pozostałe usługi), a w Turoszowie: C (górnictwo), D (przemysł), E (energetyka) i F (budownictwo).

Osobnym zagadnieniem są zmiany funkcjonalne, które mogą doprowadzić do przebudowy pierwotnego układu funkcjonalno-przestrzennego w obrębie miasta. Może to nastąpić w wyniku upodobnienia się bazy ekonomicznej osiedli wchodzących w skład miasta lub w wyniku zaniku funkcji egzogenicznej, stanowiącej podstawę funkcjonowania zespołu osadniczego, co przyczynia się do zróżnicowania funkcjonalnego jego części składowych, jak to miało miejsce m.in. w przypadku miasta Boguszów-Gorce w wyniku upadku górnictwa w Regionie Wałbrzyskim (Szmytkie, 2005a). Zmiana proporcji wielkościowych między osiedlami miasta może przyczynić się do translokacji pewnych funkcji w jego granicach, czego przykład stanowi przeniesienie funkcji administracyjnych z Krapkowic do Otmętu, który przerósł te pierwsze pod względem liczby ludności[8] (Szmytkie, 2008b).

Zakończenie

Miasta podwójne, to miasta powstałe w wyniku administracyjnego połączenia dwóch miast. W dosłownym rozumieniu miasta podwójne to miasta złożone z dwóch elementów składowych o miejskim rodowodzie, w szerszym także organizmy składające się z większej liczby osiedli, z których dwa mają miejską lub *quasi*-miejską przeszłość. Immanentną cechą miast podwójnych jest ich efemeryczność. Wiele miast na pewnym etapie swojego rozwoju funkcjonowało jako miasto podwójne (np. Toruń, Wrocław, Bojanowo). Obecnie na obszarze Polski można wyróżnić kilkadziesiąt form tego typu. Koncentrują się w regionach, które podlegały intensywnym procesom urbanizacji w okresie powojennym. Ich powszechność wynika ze specyfiki zmian administracyjnych miast, które dość często nie nawiązywały do kierunków rozwoju przestrzennego miast (por. Szmytkie, 2014). Fenomen miast podwójnych wynika głównie z ich różnorodności i złożoności, zarówno w nawiązaniu do charakteru formy osadniczej, stopnia zintegrowania układu przestrzennego, jak i układu funkcjonalnego.

Piśmiennictwo / References

Anishenko A.G., Sergunin A.A., 2012, *Twin cities, a new form of cross-border cooperation in the Baltic Sea Region*, Baltic Region, 1 (11), s. 19-27.

Beaujeu-Garnier J., Chabot G., 1971, *Zarys geografii miast*, PWE, Warszawa.

Beskidová L., 2006, *Trh práce a zaměstnanost v okrese Frýdek-Místek*, Univerzita Pardubice, Pardubice.

Borchert J.R., 1961, *The Twin Cities urbanized area: Past, present, future*, Geographical Review, 51(1), s. 47-70.

[8] W momencie inkorporacji stosunek wielkości wynosił 1,3:1,0 dla Krapkowic, a w 2004 r. 1,4:1,0 dla Otmętu.

Brezonik P. L., Stadelmann T.H., 2002, *Analysis and predictive models of stormwater runoff volumes, loads, and pollutant concentrations from watersheds in the Twin Cities metropolitan area, Minnesota, USA,* Water Research, 36, 7, s. 1743-1757.

Brzozowska A. (red.), 1998, *Związki bliźniacze. Współpraca międzynarodowa samorządów lokalnych*, Wydawnictwo Związku Miast Bliźniaczych, Poznań.

Cremer R.D., De Bruin A., Dupuis A., 2001, *International sister-cities: Bridging the global-local divide*, American Journal of Economics and Sociology, 60, 1, s. 377-401.

Drobek W., 2005, *Disappearance of inner historical border (the cace study of Nowogród Bobrzański, Poland)*, [w:] M. Koter, K. Heffner (red.), *The Role of Borderlands in United Europe*, Region and Regionalism, 7, 2, s. 27-30.

Drobek W., Dawidejt-Jastrzębska E., 2011, *Cieszyn i Český Těšín – partnerstwo transgraniczne miast bliźniaczych*, Studia Śląskie, 70, s. 73-91.

Dziewoński K., 1962, *Zagadnienia typologii morfologicznej miast w Polsce*, Czasopismo Geograficzne, 33, s. 441-457.

Fogel J. (red.), 2007, *Z dziejów Kórnika i Bnina*, Urząd Miejski w Kórniku, Wydawnictwo Poznańskie, Poznań.

Galaskiewicz J., 1997, *An urban grants economy revisited: Corporate charitable contributions in the Twin Cities, 1979-81, 1987-89*, Administrative Science Quarterly, 42, 3, s. 445-471.

Geßler T., Konieczny B., 2004, *Grenzüberschreitende Zusammenarbeit im Spannungsfeld zwischen alltagskultureller und offizieller Ebene: Eine Bestandsaufnahme in der Doppelstadt Guben – Gubin*, [w:] D. Bölitz, J. Flacke, H. Köckler (red.), *Grenzüberschreitende Raumplanung – Beobachtungen in der deutsch-polnischen Grenzregion*, Universität Dortmund, s. 35-46.

Gude S., Hagen D., Stokłosa K., 2002, *Sozialstruktur und städtische Identität in der Doppelstadt Guben/Gubin*, Interner Bericht von TOPOS, Berlin.

Hałas K., Porawski A., 2003, *Twinning – współpraca miast bliźniaczych*, Urząd Komitetu Integracji Europejskiej, Warszawa.

Havlíček-Borovský K., Šanda M., 2009, *Dopisy*, Nakladatelství dybbuk, Praha.

Holzer J. (red.), 1980, *Pozostałości granicy rozbiorowej w świadomości i kulturze materialnej ludności gminy Golub-Dobrzyń*, Warszawa.

Jacura M., Kubát B., Vachtl M., 2007, *Moderni trendy v obsluze uzemi kolejovou dopravou*, [w:] B. Kubát (red.), *From Horse-drawn Railway to High-speed Transportation Systems*, Czech Technical University, Praha, s. 139-142.

Jakubowicz E., Ciok S., 2003, *Wybrane problemy układów bipolarnych w sieci osadniczej*, [w:] Z. Zioło (red.), *Bipolarny rozwój aglomeracji – kierunki rozwoju układów bipolarnych*, Biuletyn KPZK PAN, 209, s. 59-73.

Jańczak J., 2011, *Cross-border governance in central European border twin towns. Between de-bordering and re-bordering*, [w:] J. Jańczak (red.), *De-bordering, Re-bordering and Symbols on the European Boundaries*, Logos Verlag, Berlin, s. 37-52.

Jańczak J., 2013, *Integracja i dezintegracja w Europie Środkowej. Graniczne miasta bliźniacze jako laboratoria współpracy transgranicznej*, Rocznik Integracji Europejskiej, 7, s. 265-279.

Kantor-Pietraga I., Krzysztofik R., Spórna T., 2015, *Degraded feudal urban agglomerations in Poland / Zdegradowane feudalne aglomeracje miejskie w Polsce*, [w:] R. Krzysztofik, M. Dymitrow (red.), *Degraded and Restituted Towns in Poland: Origins, Development, problems* / Miasta zdegradowane i restytuowane w Polsce. Geneza, rozwój, problemy, University of Gothenburg, Gothenburg, s. 159-161 / 163-183.

Kearney M., Knopp A.K., 1995, *Border Cuates: A History of the US-Mexican Twin Cities*, Eakin Press.

Kiełczewska-Zaleska M., 1972, *Geografia osadnictwa*, PWN, Warszawa.
Knittler H., 1971, *Abriß einer Wirtschafts- und Sozialgeschichte der Doppelstadt Krems--Stein*, Jahrbuch für Landeskunde von Niederösterreich, 39, s. 43-73.
Kolářová H., 2013, *Atributivní urbonyma v České republice*, Západočeská univerzita v Plzni, Plzeň.
König E., 1992, *Von der Stadt zur Doppelstadt: Lokale Identität und kulturelles Profil in Villingen-Schwenningen zwanzig Jahre nach der Fusion*, Magisterarbeit, Universitaat Tübingen, Tübingen.
Kostrubiec B., Łoboda J., 2000, *Les villes doublons de la frontière polono-allemande*, Acta Universitatis Wratislaviensis, Studia Geograficzne, 74, s. 27-43.
Kostrubiec B., Łoboda J., 2002, *Le fonctionnement des villes doublons de la frontière germano-polonaise,* [w:] B. Reitel, P. Zander, J.-L. Piermay, J.-P. Renard (red.), *Villes et Frontières*, Anthropos, Paris, s. 37-50.
Krzysztofik R., 2005, *Proces kształtowania się sieci miejskiej w Polsce w okresie od XIII do XX wieku*, Czasopismo Geograficzne, 76, 4, s. 383-398.
Krzysztofik R., 2006, *Aglomeracja rybnicka – zarys typologii osadniczej*, www.rybnik.eu/__files/aglomeracja_rybnicka_opracowanie.doc
Krzysztofik R., 2008, *Rozmieszczenie i rozwój układów zaglomerowanych na obszarze Małopolski od XIII do XX wieku*, Geographia. Studia et Dissertationes, 30, s. 85-103.
Krzysztofik R., 2009, *Interurbacje na terenie Polski w ujęciu geograficzno-historycznym*, Geografia. Studia et Dissertationes, 31, s. 105-125.
Krzysztofik R., 2014, *Geneza aglomeracji miast na obszarze Polski*, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice.
Krzysztofik R., Szmytkie R., 2011, *Studia nad procesami i strukturami osadniczymi sieci miast Polski Południowej*, Prace Wydziału Nauk o Ziemi Uniwersytetu Śląskiego, 68, Uniwersytet Śląski, Sosnowiec.
Lundén T., 2004, *European Twin Cities: Models, examples and problems of formal and informal co-operation*, ISIG Quarterly of International Sociology, 3-4.
Maik W., 1992, *Podstawy geografii miast*, Uniwersytet Mikołaja Kopernika, Toruń.
Matoušek T., 2013, *Československo-polský spor o Těšínsko jako jeden z prvků dezintegrace střední Evropy po 1. světové válce*, Západočeská univerzita v Plzni, Plzeň.
Miszewska B., Szmytkie R., 2010, *Charakter funkcji lokalnych w miastach-zlepieńcach*, [w:] K. Heffner, A. Polko (red.), *Transformacja funkcji miejskich w ośrodkach lokalnych*, Prace Naukowe Akademii Ekonomicznej im. Karola Adamieckiego w Katowicach, Katowice, s. 105-126.
Nawrot G., 2011, *Treść, trwanie, przemijanie. Budowanie w architekturze*, Czasopismo Techniczne, 14, Architektura, 4-A2, s. 299-303.
Nolde K., 2010, *Böblingen – Sindelfingen zwischen interkommunaler Zusammenarbeit und Städtefusion*, Diplomarbeit, Hochschule für öffentliche Verwaltung und Finanzen, Ludwigsburg.
Nowak T., 2008, *Znaczenie ruchu miast i gmin bliźniaczych dla rozwoju i promocji społeczności lokalnych*, Zeszyty Naukowe Politechniki Białostockiej, Ekonomia i Zarządzanie, 11, s. 163-175.
Ramasamy B, Cremer R. D., 1998, *Cities, commerce and culture: The economic role of international sister-city relationships between New Zealand and Asia*, Journal of the Asia Pacific Economy, 3, 3, s. 446-461.
Ribbe W., Schmädeke J., 1994, *Kleine Berlin-Geschichte*, Stapp Verlag, Berlin.
Rozvojová strategie Města Sedlec-Prčice, 2011, Město Sedlec-Prčice, Sedlec-Prčice.

Runge J., 2005, *Urbanizacja i jej konsekwencje w regionie katowickim – mity a rzeczywistość*, [w:] I. Jażdżewska (red.), *Współczesne procesy urbanizacji i ich skutki. XVIII Konwersatorium wiedzy o mieście*, Uniwersytet Łódzki, Łódź, s. 193-202.

Schultz H., 2004, *Geteilte Städte oder Zwillingsstädte? Konjunkturen von Trennung und Kooperation*, [w:] J. Becker, A. Komlosys (red.), *Grenzen Weltweit. Zonen, Linien, Mauern im historischen Vergleich*, Promedia/Südwind, Wien, s. 161-184.

Słodczyk J., 2001, *Przestrzeń miasta i jej przeobrażenia*, Uniwersytet Opolski, Studia i monografie, 298, Opole.

Słoń M., 2010, *Miasta podwójne i wielokrotne w średniowiecznej Europie*, Monografie FNP. Seria humanistyczna, Fundacja na rzecz Nauki Polskiej, Wrocław.

Sokołowski D., 2006, *Funkcje centralne i hierarchia funkcjonalna miast w Polsce*, Wydawnictwo UMK, Toruń.

Suliborski A., 2001, *Funkcje i struktura funkcjonalna miast. Studia empiryczno-teoretyczne*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź.

Suszczewicz M., 2013, *Miasta podwójne w sieci osadniczej Polski Zachodniej,* Instytut Geografii i Rozwoju Regionalnego, Uniwersytet Wrocławski, Wrocław, maszynopis.

Suszczewicz M., 2015, *Proces tworzenia miast podwójnych w południowo-zachodniej Wielkopolsce w XVII wieku jako przykład aktywnej polityki ekonomicznej i osadniczej szlachty w czasach tolerancji religijnej*, [w:] M. Małkus, K. Szymańska (red.), *Reformacja i tolerancja: jedność w różnorodności? współistnienie różnych wyznań na ziemi wschowskiej i pograniczu wielkopolsko-śląskim*, Muzeum Okręgowe w Lesznie, Leszno, s. 119-133.

Szalbot M., 2011, *Społeczno-kulturowa specyfika przygranicznych miast podwójnych Europy jako problem badawczy*, [w:] I. Bukowska-Floreńska, G. Odoj (red.), *Etnologia na granicy*, Studia Etnologiczne i Antropologiczne, 11, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice, s. 141-152.

Szmytkie R., 2003, *Znaczenie osiedli miejskich w kształtowaniu systemu osadniczego Polski w okresie powojennym*, Czasopismo Geograficzne, 74, 1-2, s. 59-77.

Szmytkie R., 2005a, *Boguszów-Gorce – zespół małych miast*, [w:] K. Heffner, T. Marszał (red.), *Problemy rozwoju małych miast w wymiarze lokalnym i regionalnym*, Biuletyn KPZK PAN, 220, s. 145-155.

Szmytkie R., 2005b, *Dezintegracja miast-zlepieńców*, [w:] I. Jażdżewska (red.), *Współczesne procesy urbanizacji i ich skutki. XVIII Konwersatorium wiedzy o mieście*, Uniwersytet Łódzki, Łódź, s. 379-387.

Szmytkie R., 2008a, *Definicja i specyfika miast-zlepieńców*, Czasopismo Geograficzne, 79(4), s. 355-366.

Szmytkie R., 2008b, *Ewolucja struktur funkcjonalno-przestrzennych miast-zlepieńców*, [w:] J. Słodczyk, M. Śmigielska (red.), *Współczesne kierunki i wymiary procesów urbanizacji*, Uniwersytet Opolski, s. 261-276.

Szmytkie R., 2008c, *Funkcje miast-zlepieńców*, [w:] K. Heffner (red.), *Współczesne problemy rozwoju ośrodków lokalnych*, Akademia Ekonomiczna w Katowicach, s. 223-239.

Szmytkie R., 2009, *Miasta-zlepieńce na Śląsku Dolnym i Opolskim*, Rozprawy Naukowe Instytutu Geografii i Rozwoju Regionalnego Uniwersytetu Wrocławskiego, 6, Wrocław.

Szmytkie R., 2013, *Struktura przestrzenna a funkcjonowanie miasta podwójnego. Przykład zespołu miejskiego Świeradów-Czerniawa*, Rocznik Jeleniogórski, 45, s. 25-39.

Szmytkie R., 2014, *Procesy inkorporacji i secesji miast w Polsce po 1945 r.*, [w:] K. Kuć-Czajkowska, M. Sidor (red.), *Miasta, aglomeracje, metropolie w nurcie globalnych przemian*, Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin, s. 177-200.

Vahldiek H., 2005, *Cölln an der Spree: Ursprung und Wandel der Berliner Spreeinsel*, Berlin.
Weiske C., Schucknecht K., Ptaszek M., 2008, *Über die Grenze: die integrative Kraft des Lebensalltags in der Doppelstadt Görlitz-Zgorzelec*, [w:] P. Jurczek, M. Niedobitek (red.), *Erschienen, Europäische Forschungsperspektiven. Elemente einer Europawissenschaft*, Duncker & Humblot, Berlin, s. 409-433.
Yuan F., Sawaya K. E., Loeffelholz B.C., Bauer M.E., 2005, *Land cover classification and change analysis of the Twin Cities (Minnesota) Metropolitan Area by multitemporal Landsat remote sensing,* Remote Sensing of Environment, 98, 2-3, s. 317-328.
Zagożdżon A., 1966, *Zespoły osadnicze o funkcjach nierolniczych jako forma urbanizacji wsi*, [w:] *Problemy ewolucji układów osadniczych na tle procesów urbanizacyjnych w Polsce*, PWN, Warszawa, s. 103-128.
Zelinsky W., 2010, *The twinning of the world: Sister cities in geographic and historical perspective*, Annals of the Association of American Geographers, 81, 1, s. 1-31.
Zmiany administracyjne miast 1945-1984, 1985, Statystyka Polski, Statystyka Regionalna, 7, GUS, Warszawa.
Žabková I., 2010, *Ukončení rekonstruce ČOV Liberec*, Severočeské vodovody a kanalizace, Liberec.

[Wpłynęło: luty; poprawiono: czerwiec 2016 r.]

ROBERT SZMYTKIE

THE "DOUBLE TOWN" AS A FORM OF SETTLEMENT

The main aim of this article is to attempt to define the term "double town" as a form of settlement, and to order the terminology used in reference to this group of towns. Double towns are settlements created as a result of an administrative connection of two towns. In the literal meaning, they would be towns consisting of two elements with a town character (double towns *sensu stricto*). In a broader context, double towns may consist of more elements, among which two should be settlement units with a town character (double towns *sensu largo*).

Double towns emerge via two stages, of which the first entails the creation of a concentration of towns (a bicentric agglomeration form), and the second a formal connection between the said of towns into one urban organism. The regress of double towns may in turn result from integration (a unification of spatial structure), disintegration (the gaining of administrative independence by elements of a double town), incorporation (a double town becomes part of another town/city), degradation (a loss of town privileges) or partial or total disappearance (total or partial abandonment of a town).

In reference to the character of form of settlement, double towns can be divided into four groups :

a) double towns in the narrow sense (*sensu stricto*):
   – with a twin layout, consisting of two towns of similar size and rank, e.g. Nowogród and Krzystkowice, Nowa Ruda and Słupiec, Kraśnik and Kraśnik Fabryczny;
   – with a satellite layout, where one town is considerably bigger than the other, e.g. Bełchatów and Grocholice, Sochaczew and Chodaków, Rawicz and Sarnowa.
b) double towns in the broad sense (*sensu largo*):

– with a twin layout, e.g. Czerwionka-Leszczyny, Lędziny and Hołdunów;
– with a satellite layout, e.g. Zawiercie and Kromołów, Mielec and Rzochów.

In the case of double towns' functional layouts, five types can be distinguished when the towns are joined, i.e.:

– double towns whose components have similar functions and constitute competing centres (usually focal centers of similar rank), e.g. Kórnik and Bnin;
– double towns, whose components are specialised centres, as a result of their affiliation with a particular functional area (usually an industrial region), e.g. Nowa Ruda and Słupiec;
– double towns whose components have diverse functions independent of each other as regards the functional aspect, e.g. Władysławowo and Jastrzębia Góra;
– double towns with two components of disparate rank, despite their functional types (the larger town usually serving as a district centre, the smaller as the administrative centre of the local-authority area or *gmina*), e.g. Rawicz and Sarnowa;
– double towns with an interurbation character – a settlement group whose elements have different and mutually supplemental functions (with one town being a focal centre while the other is a specialised centre), e.g. Kraśnik and Kraśnik Fabryczny.

CC BY

http://rcin.org.pl